

waarin hij het principieele licht onzer beginselen vallen laat op alle voorkomende problemen op politiek en sociaal gebied. Zoo „up to date“ mogelijk.

Doch nimmer heeft „de Standaard“ ooit iets uit Fabius' waardevolle beschouwingen over de meest brandende vraagstukken van den dag onder de oogen zijner lezers gebracht, zoodat in breederen kring er profijt van getrokken kon worden.

En dan schrijft men: „zijn invloed had grooter kunnen zijn!“.....

Ja, als men Fabius niet had doodgezwegen.....

Als hij niet ten offer aan den tijdgeest had moeten vallen, door zijn verdwijning uit Gemeenteraad en Statencollege.....

Als hij lid van de Tweede Kamer had „mogen“ zijn... Toch zal zijn leven en arbeid niet zonder vrucht zijn, al gaat 't ook volgens de wet van het tarwegraan.

Toen Sikkeld dood was, begon men zijn werken te populariseren.

Zoo zal ook Fabius zijn beurt krijgen.

Doch van onzen God bidden wij thans voor hem herstel uit krankheid en levensverlenging, om tot in hoogen ouderdom — zij 't dan ook in Groenlaansche eenzaamheid — uiting te geven aan wat er leeft, diep in 't hart van het eenvoudige Calvinistische volk, dat hem lieft heeft.

Fabius bewoog zich ook op politiek terrein. Van 1891—1919 was hij lid van den gemeenteraad van Amsterdam, van 1907—1919 had hij zitting in de Provinciale Staten van Noord-Holland. In laatstgenoemd jaar werd hij door de Antirevolutionairen niet weder gecandidateerd. Dat heeft hem zeer leed gedaan. Maar spoedig — in hetzelfde jaar nog — werd hij benoemd tot lid van den Raad van State, waar hij plaatsvervangend lid was van de afdeling „Geschillen van bestuur“ en voorzitter van de afdeling „Binnenlandsche zaken“. Aan deze taak heeft Fabius zich met ijver gegeven. Dat lidmaatschap van den Raad van State, hoe eervol ook, had echter één schaduwzijde. Practisch beteekende het, naar professor Anema eens op een zijner colleges zeide „een politieke dood-verklaring“.

Intusschen: de werkzaamheden van professor Fabius beperkten zich niet tot den universitatren kathedraal noch tot de politieke colleges. Hij diende de Hervormde Kerk te Amsterdam als ouderling en behoorde in den Doleantietijd tot de geschorste zeventig.

En voorts heeft Fabius als publicist een eerbiedwaardige rij van geschriften op zijn naam staan, die zich bezig houden met kerkelijke, staatkundige, politieke en sociale vraagstukken.

Op den 21en December 1931, dus ruim 80 jaar oud, is hij te 's-Gravenhage overleden. Op den 24en December d.a.v. is hij begraven te Broek in Waterland. In Christus ontslapen, wacht hij daar „den eersteling der dagen, den morgen der verrijzenis“¹⁾.

✱

In zijn studententijd viel de kennismaking met Mr Guillaume Groen van Prinsterer, in het begin van 1872. Die kennismaking is voor hem van beslissende betekenis geweest. Geesteskind van Groen van Prinsterer heeft hij zich voortdurend in diens geschriften verdiept. Overvloedig zijn in al zijn publicaties de citaten uit Groen's werken. Op een vergadering der A.R. partij heeft hij eens gesproken over het onderwerp: „Groen van Prinsterer — nooit gevolgd“. Het laatste zou men misschien ook van Fabius zelf kunnen zeggen. Bij zijn leven was Fabius vaak een eenzame, op wiens waarschuwingen tegen afwijking van de goede lijn weinig werd acht geslagen. Na zijn dood behoorde hij tot degenen, die het spoedigst vergeten worden. Met Groen had hij ook gemeen, dat diens lijfspreuk, schoon onuitgesproken, de zijne was: „Nemini me mancipavi“ — „Ik heb me aan niemand (tot diens slaafschen volging) verkocht“.

In dienzelfden studietijd valt de ontmoeting met den student Willem van den Bergh, den Haagschen notariszoon, later uit den Doleantietijd zoo bekend geworden als predikant te Voorthuizen. Wat diens vriendschap voor Fabius heeft betekend wordt men gewaar uit het hierboven reeds geciteerde geschrift: Dr Mr Willem van den Bergh, waaruit men en ds Van den Bergh en professor Fabius beide leert kennen. De laatste introduceerde Van den Bergh in het huis van Groen van Prinsterer, samen volgden zij de baar van Groen, toen deze in 1876 op de begraafplaats „Ter Naveling“ in Scheveningen werd ter ruste gelegd²⁾.

In 1876 kwam Fabius voor het eerst in aanraking met dr A. Kuyper. En toen in datzelfde jaar dr Kuyper, totaal overspannen, langdurig buitenslands vertoefde om daar herstel van gezondheid te zoeken, heeft Fabius — toen dus nog studeerende — gedurende dien tijd voor een deel Kuyper's werk aan De Standaard overgenomen. Gelijk hij later nog gedurende langeren tijd de rubriek Buitenland in dat blad verzorgde. Fabius heeft en in de kerk en in de politiek schouder aan schouder met Kuyper den goeden strijd gestreden. Diens politiek leiderschap heeft hij van harte erkend³⁾. Van zijn bewondering voor Kuyper en van diens betekenis in 's Heeren hand voor ons volk heeft hij bij Kuyper's dood in 1930 nog hartelijk getuigd: „Ja, hij heeft de oude Gere-

formeerde leerstukken weer voor den dag gehaald en geplaatst in het volle licht; ze tot nieuw leven gebracht door de macht van zijnen geest; nieuwe loten uit den ouden stam doen voortkomen. Dr Kuyper heeft den moed gehad aan de volle dwaasheid des kruises zijnen naam als wetenschappelijk man te wagen. Met de nachtschool en al wat verder achterlijk was in de oogen der heele en halve lichtvrienden, is hij neergeknield voor de oude waarheid. En — dit als grond voor al het overige — hij heeft weer leeren buigen voor den Bijbel; voor den ganschen Bijbel; voor den Bijbel als het Woord van God.

Wat dr Kuyper reeds daardoor voor ons volk gedaan heeft, is van niet te berekenen waardij⁴⁾.

Dit getuigenis omtrent Kuyper eert Fabius des te meer, wanneer we bedenken, dat hij meer dan eenmaal tegen den door Kuyper aangegeven koers in oppositie was. Er ontstond tusschen deze beide mannen verwijdering meer uit politieke dan uit theologische en kerkelijke oorzaak. „Volgens Prof. Fabius bleef Dr Kuyper aan de zuivere Anti-Revolutionaire lijn niet trouw, maar ging hij transigeeren met de praktijk, speciaal ook omstreeks 1905 met betrekking tot de verzekeringswetgeving“⁵⁾. „In een heele reeks van vraagstukken, als verzekeringsdwang, voorwaardelijke veroordeeling, leerplicht (door hem leerdwang genoemd), armenzorg en huismanskiesrecht, heeft hij de ontroef van de Antirevolutionaire partij aan hare beginselen, liefst met een bewijs (bedoeld zal zijn: beroep, G. V.) op Groen, trachten aan te toonen. „Wij leven in een tijd van vergevorderd staats-socialisme, dat ik altoos principieel bestreden heb“, zoo heeft hij eens gezegd, en nog verder ging hij daarmee dan ook een oud-liberaal van voor 1870 voor zijn verantwoording had kunnen nemen. Kuyper placht op dergelijke bestrijding doorgaans de tactiek van zwijgen toe te passen en in 1908 heeft Fabius dan ook de klacht geuit, dat onder de groote bladen De Standaard slechts zelden van zijn artikelen nota nam“, zoo schreef bij zijn dood de Nieuwe Rotterdamse Courant⁶⁾. Beteekenisvol is de opmerking van Fabius in het reeds hierboven aangehaalde „In Memoriam“ bij Kuyper's dood, „dat Kuyper met zijn gansch bijzondere talenten, duurzame en met name stelligere vruchten van zijn arbeid had kunnen zien in de verdringing van vrijzinnig door antirevolutionair regeringsbeleid, indien op staatkundig gebied dieper ware getreden in, en nauwere aansluiting ware gezocht bij de door Groen getrokken lijnen“⁷⁾. Daar ligt een punt waarin wij ons bij onze politieke heroriëntering wel eens verdiepen mogen. Heeft Fabius, die den strijd om de beginselen langduriger en dieper wilde doöstrijden, gelijk gehad tegenover Kuyper, die volgens hem meer uit was op spoedig succes in de praktijk? Wij voor ons zijn geneigd die vraag bevestigend te beantwoorden.

Ook De Standaard scheen bij zijn overlijden op dit punt te aarzelen. Dr H. Colljn schreef: „Fabius was getuige van de geboorte der georganiseerde Antirevolutionaire partij. Hij was de eerste secretaris van het Centraal-Comité onzer Kiesverenigingen. Lange jaren was hij onze uitnemende vertegenwoordiger in den Amsterdamschen gemeenteraad. Maar in lateren tijd liet de instemming met de officieele partijleiding wel eens te wenschen over. Op menig punt, b.v. inzake het kiesrecht, en de sociale wetgeving weken Fabius' inzichten van die van Dr Kuyper af, en dit had tot gevolg, dat de band tusschen Fabius en de Partij, zooal niet werd verbroken, dan toch aan hechtheid verloor. En al kwam hierin den allerlaatste tijd weer eenige verbetering — hij trad b.v. weer op als spreker op onzen jubileum-partijdag in 1929 — toch keerden de oude verhoudingen niet geheel terug.“

De tijd is nog niet gekomen om een eindoordeel uit te spreken over de vraag, in hoeverre Fabius sommige dingen in haar ontwikkeling scherper heeft gezien dan anderen. Wel moet ook thans reeds erkend, dat zijn vrees voor den ontwikkelingsgang der moderne democratie niet ongegrond kan worden genoemd. De onmacht van die democratie om te regeren, ook als de zonen eens niet schijnt, haar zwakheid bij moeilijke tijdsomstandigheden, schijnen er op te wijzen, dat zijn vrees en zijn voorstellingen niet zonder grond zijn geweest.

De parlementaire democratie blijkt reeds in menig land te falen, als er met vaste hand moet worden ingegrepen. En de vrees daarvoor heeft hij reeds vóór jaren, met een geliefde aanhaling van Guizot, geuit⁸⁾.

¹⁾ „Studiën en Schetsen“, geciteerd in De Rotterdammer van 22 December 1931.

²⁾ De Rotterdammer t.a.p.

³⁾ De N. Rott. Crt. 21 Dec. 1931. De vergelijking met dien „oud-liberaal van voor 1870“ laten we gaarne voor rekening van de N. Rott. Men vergelijke hiermee Fabius' klacht in 1910: „Van wezenlijke leiding naar vaste beginselen werd in de antirevolutionaire partij de laatste twintig jaar weinig gezien. Studiën en Schetsen, 2e serie pag. 154.“

⁴⁾ De N. Rott. Crt. t.a.p.

⁵⁾ Zoo b.v. in Studiën en Schetsen, 2e Serie, nr 1 pag. 6: „Toch geldt ook voor het heden, wat Guizot in 1849 schreef: „De chaos verbergt zich tegenwoordig onder één woord „democratie“. Men zou in dit verband kunnen wijzen op wat Fabius citeert van Vinet, dat deze n.l.

En wij althans hebben niet den moed, ziende op water in zeer vele landen plaats grijpt, de juistheid zijner zienswijze te betwisten“⁹⁾.

Die vraag: heeft Fabius op menig punt tegenover Kuyper en de A.R. partij niet gelijk gehad?, door De Standaard nog met aarzeling bevestigend beantwoord, is thans, nu we twintig jaar verder zijn, na alles wat we in dien tijd beleefd hebben, actueeler dan ooit.

✱

„Groen — nooit gevolgd“. Zoo heeft Fabius eens gesproken over Groen van Prinsterer. „Fabius — doodgezwegen, maar nooit weerlegd“, zoo zou men kunnen spreken en schrijven over dezen hoogleraar. Dr A. Kuyper deed tot zijn oppositie het zwijgen. Aan serieuze weerlegging van Fabius kwam men niet toe. Wel werd hij in gesprekken als „conservatief“, als „oer-conservatief“ nog wel gedoodverfd. Dat is ook een mogelijkheid om zich van „lastige menschen“ af te maken. Zwijgen en hen in een „vooruitstrevenden“ tijd als „conservatief“ discrimineeren. Zoo had Dr L. R. Beynen het gedaan aan het graf van Groen: hem geteekend als „den laatste van een afgesloten tijdperk“¹⁰⁾. Onlangs is iets dergelijks nog geschied bij de officieele „herdenking“ van Fabius' geboortedag in een openbare zitting van den academischen senaat der Vrije Universiteit, waar Prof. Dr I. A. Diepenhorst de „herdenkings“-rede hield. „Hij was“, aldus spreker (we volgen het verslag, dat De Rotterdammer van deze plechtigheid op 1 Juni gaf) „een scherpzinnig jurist, gedurende 37 jaren“¹¹⁾, hoogleraar in hart en nieren. Door zijn naaste geestverwanten is hij opzij geschoven en ook uit de Amsterdamsche Raad gedrukt. Gaarne bewoog hij zich in aristocratische kringen. Dat hij eens de gast was van prins Alexander, stelde hij op prijs en zeer ingenomen was hij op latere leeftijd met zijn benoeming tot lid van de Raad van State. Gedreven door eeroezucht sprak hij smalend over ploertige burgerlijkheid. Zijn dogmatische bejandheid ging gepaard met starheid. Groen van Prinsterer volgde hij blindelings, hoewel spr. betwijfelde, of hij Groen geheel begrepen had. Tot een harmonisch karakter is hij niet uitgegroeid. Hij vervreemde zich van zijn omgeving. Oer-conservatief van natuur, was hij gespeend van alle sociaal besef, al wilde hij persoonlijk wel nood lenigen“.

„Gaarne bewoog hij zich in aristocratische kringen“. Het feit, we geven het toe, is in onzen democratischen en sociaal-revolutionairen tijd, vanzelf reeds ingenomen tegen wat van hooger stand is, voldoende om iemand in de oogen van het publiek verdacht te maken. Maar is het een misdaad? Is het dat voor iemand, die door geboorte, maatschappelijke positie, vriendschappen en niet te vergeten door zijn huwelijk tot deze kringen behoorde? Het is toch maar de vraag niet of hij in deze kringen verkeerde, ook niet, of hij gaarne in deze kringen verkeerde, maar hoe hij daar verkeerde, of hij ook in die kringen vrijmoedig den Naam des HEEREN beleeft, ja, dan neen. Daarover behoeven wij niet in het onzekere te verkeer. Hij schrijft daarover: „En zijn de hoogere standen der maatschappij naar Gods bestel geroepen om het nationale leven in zijn edelsten vorm te bewaren en te kweeken, dan moet de Nederlandsche aristocratie, naar eisch van het historisch verleden, Calvinistisch zijn. Niet wij zij dit vroeger was. Daaraan ontbrak, waarlijk! maar al te veel. Neen, uit dieper motief dan uitwendige continuïteit wordt der aristocratie dit spoor gewezen, omdat het Calvinisme de nationale grondtrek bij uitnemendheid is. De aristocratie, zal zij reden van bestaan hebben (wij spatieerden. G. V.) is deel, is bloesem van het volksgeheel. Eene aristocratie, die zich huwt aan Engelsch methodisme of Duitsche Vermittelungstheologie, of christelijk liberalisme van Fransche herkomst, sluit eene méalliance, en houdt op, in volen ongerepten zin des woords, Nederlandsche aristocratie te zijn“¹²⁾. Hoe hij en zijn vriend Van den Bergh in die hoogere kringen verkeerden, daarvan geeft een en ander, dat hij verhaalt in de levensbeschrijving van den laatste, een proeve. Niet alleen zond Van den Bergh aan zijn vriend Prins Alexander regelmatig De Standaard toe, maar sprak ook met Z.K.H. over de vrijmetselarij, waartoe deze behoorde¹³⁾. En zelf waren we er getuige van, hoe Fabius — we komen er nog op terug — in kleinen kring in tegenwoordigheid van een vertegenwoordiger van het hof, niet zonder stemverheffing, sprak van „de dierbaarheid van onzen Heere Jezus Christus“. En hoe bezorgd hij was voor het geestelijk welzijn van de allerhoogste kringen van ons volk moge ten overvloede blijken uit nog iets anders. Hij schrijft ergens over een Handboek van den Leidschen hoogleraar Mr Cock. Deze had ontkennd, dat hetgeen de

van de „démocratie chrétienne“ van De Chateaubriand treffend opmerkte: „le substantif dévore son adjectif“, het zelfstandig naamwoord: democratie, verslindt het bijvoegelijk naamwoord: christelijk. Voortvaren, Leiden 1898, pag. 189. (Spatieering van ons, G. V.).

¹⁰⁾ De Standaard 22 Dec. 1931, hoofdartikel.

¹¹⁾ Zie: Dr Mr Willem van den Bergh pag. 28, noot 4. Voorts Studiën en Schetsen 2e serie, pag. 108.

¹²⁾ Dat moet zijn 41 jaar: van 1880—1921.

¹³⁾ Voortvaren, Leiden, 1898, pag. 32/33.

¹⁴⁾ a.w., pag. 15.

¹⁾ N. Rott. Crt. 24 Dec. 1931.

²⁾ a.w., pag. 28 en 29.

³⁾ Zoo in Beginselen en eischen, Leiden 1903, pag. 1 v.v.